

SINKRETIZAM TEORIJA U ANTONIJA ZARA (1574-1621) ISTRANINA

PAUL RICHARD BLUM

(Péter Pázmány Univerzitet,
Budapest)

UDK 19 Antonio Zara
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 2. 12. 1998.

Prisutnost nekog filozofa poput Marsilija Ficina u nekoj kulturi ne znači istom da se o njemu na sajmištu mnijenja glasno raspravlja. Najotmjenije prisustvo što ga neki mislilac može poželjeti još je uvijek tiha kanonizacija. Sukladno tome, forme mogućega Ficinova utjecaja dadu se razmatrati i ne samo u svezi s onim filozofima 17. st. – poput Descartesa, Spinoze ili Hobbesa – koji su sa svoje strane dosegli kanonsku vrijednost, potisnuvši ujedno druge, ranije filozofe. Upravo su *minores* indikatori skrivenoga Firentinčeva bujanja. Iz geografskog i kulturnog prostora što smo ga definirali za ovu konferenciju izabrao sam autora iz Istre, biografski povezana s Austrijom i Ugarskom, Antonija Zaru. Pretpostaviti je da prvi put čujete to ime, a i zadnji put, budući da mu nijedan filozofski priručnik nije posvetio makar i jednu bilješku.

Antonio Zara djelovao je od 1601. do svoje smrti 1621. g. kao biskup Pedene (Pibena, Pazina, Pisina, Mitterburga) u Istri.¹ Za vrijeme te službe objavio je filozofsku enciklopediju pod naslovom *Anatomia ingeniorum et scientiarum*.² Prva glava te enciklopedije sadrži pod naslovom 'de hominis dignitate' priznanje nadvojvode Ferdinanda i njegove familije u svezi s jednom molbom za familiju Zara, uključujući i autora Antonija. Familija potječe, kako i samo ime kaže, iz Zadra u Dalmaciji. Antonio je rođen 1574. g., kao jedan od šestoro braće u Akvileji, glavnom gradu Furlanije, gdje je njegov otac Orfej bio *capitaneus*.

¹ Conrad Eubel, Patritius Gauchat, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, 4, Münster, 1935, 277; Erwin Gatz (ur.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reichs 1448 bis 1648*, Berlin, 1996, 770.

² Antonius Zara, *Anatomia ingeniorum et scientiarum sectionibus quattuor comprehensa*, Venetiis (Ambrosius Deus), 1615, 592 str., 4to.

Kao šestogodišnjak stiže Zara u Graz, gdje postaje prvim rektorom Marijina bratstva³ te od 1595. do 1598. g. studira na Isusovačkom univerzitetu filozofiju, objavivši 1598. g. teze iz metafizike: *Theses philosophicae de vario ac multiplici ente philosophico*.⁴ Premda je Zara studirao kod profesora Hieronymusa Laeliusa,⁵ svoje je teze ipak branio pod vodstvom Pétera Pázmánya, kasnijega nadbiskupa Esztergoma i kardinala. Ne zna se zašto je promociju preuzeo Pázmány, vjerojatno je Laelius bio spriječen,⁶ ili je možda Zara 'pao' te je morao ponavljati razred kod Pázmánya, koji je poučavao filozofiju sljedeće godište. U svakom slučaju, Zara je stekao temeljito obrazovanje iz isusovačke skolastičke filozofije, kao što ćemo vidjeti i na primjeru njegove *Anatomia* i koje bih vam sad prikazao.

Naslov *Anatomia* mogao bi navesti na pretpostavku da je posrijedi neka od uobičajenih metafora barokne retorike. Ipak ta metafora biva u ovom djelu samostalna jer je autor shvaća sasvim doslovno i teži stanovitoj fiziologiji znanja i znanosti. Prije svega, djelo je razdijeljeno u 'odsječke', *sectiones*, koji su sa svoje strane raščlanjeni u glave (*caput*) i članke (*membra*).⁷ Jer, anatomija je 'recta membrorum corporis humani divisio'.⁸ Sustav znanosti raspoređuje on u odsječcima 2 do 4 sukladno moćima duha: fantazija, intelekt i pamćenje. Što se tiče klasičnih znanstvenih disciplina, pripadaju struke kvadrivijuma imaginaciji: aritmetika, glazba, geometrija, astrologija, ali i pismo, magija, poetika i retorika, kao i optika te medicina. Ostale struke trivijuma, kao gramatika i povijest, ali i teoretska pravna znanost, isto tako i praktični dio teologije, pripadaju memoriji. Intelektivnoj sposobnosti pribraja Zara filozofiju u užem smislu, dakle logiku, fiziku, metafiziku i etiku, kao i praktični

³ *Anatomia* str. 23. Većinu je biografskih podataka moguće izvesti iz *Anatomia* str. 21-23; izgleda da se, uz to, može osloniti i na Michaud, *Biographie universelle*, 1854 ff. (Reprint Graz, 1970), 45, str. 401 f.

⁴ Péter Pázmány, *Theses philosophicae de vario ac multiplici ente philosophico* (Defendent: Antonius Zara), Graz (Widmanstetter) August 1598, 14 l. 4to (o sadržaju usp. niže). O Pázmányu usp. Paul Richard Blum, *Die Philosophie des Kardinals: Scholastik und Humanismus bei Péter Pázmány SJ*, u: *Sapientiam amemus - Humanismus und Aristotelismus in der Renaissance. Festschrift für Eckhard Kefler*, München, 1998.

⁵ Johann Andritsch, *Die Matrikeln der Universität Graz, Bd. 1: 1586-1630*, Graz, 1977. (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz 6, 1) 101, br. 197, 199: Baccalaureat unter L/a/elius, 13. April 1598.

⁶ Laelius je 1599. g. otišao na studij teologije u Rim: Ladislaus Lukács, *Catalogus personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., I (1551-1600)*, Rim, 1978 (Monumenta Historica Societatis Iesu 117), 714.

⁷ *Anatomia*, v. 1. glava, str. 28: *Anatomiae decorum observabo, eamque in quattuor Sectiones disperditam, et unicuique, ne monstrosa sit, unum duntaxat caput attribuam, eique sua membra supponam.*

⁸ *Anatomia*, v. 3., čl. 4., str. 428.

dio pravne znanosti te teoretski dio teologije. Očito je da Zara ukida tradicionalne sistematike znanosti, i to unatoč tome što pojedine znanosti definira sasvim prema tradicionalnim izvorima. Zara je ponosan na to da piše 'non Scholastico, sed meo more' te prigodice protuslovi naucima starih kao i novih filozofa.⁹ Specifično njegov način interpretiranja i temeljno načelo njegove enciklopedije sastoji se u tom da on u prvom odsječku strogo empirijski naturalizira *ingenium*. Polazna je točka promatranje raznolikosti ljudskih duhova, koju on dokazuje i obrazlaže kvalitetama toploga i hladnoga te suhoga i vlažnoga, nadovezujući na Galena, kao i tradicionalnim anatomskim danostima da fantazija leži u prednjem dijelu mozga, intelekt u tjemenu, a memorija u stražnjem dijelu. Tim mjestima duhovnih moći odgovaraju različiti stupnjevi temperature i vlažnosti. Iz tih anatomskih pozicija biva ujedno jasno i zašto *Anatomia* ne razmatra intelekt niti kao početak niti kao završetak, nego kao sredinu između fantazije i pamćenja. Dok je intelekt mjesto prave filozofske djelatnosti, memorija služi pamćenju, imaginacija pak predodžbi onoga što prime sjetila.¹⁰ Uza sve to pripadaju pojedinim disciplinama i različiti stupnjevi kvaliteta.¹¹ Jačinu nekog *ingeniuma* izvodi on načelno iz ustroja i sposobnosti tog organa, a ne iz posebna udjela intelekta.¹² Da funkcije razuma shvaća doslovno kao organske funkcije, slijedi iz usporedbe duševne djelatnosti s probavom – kao što ima samo jedna sposobnost probave, tako je suvišno i umnažanje duša – ima samo jedna duša, koja raznim pogodnim instrumentima obavlja razne funkcije.¹³

Iz mnoštva znanih mu teorija Zara bira jednu strogo naturalističku interpretaciju koja počiva na sustavu četiriju kvaliteta – prirodu drži sposobnošću što proistječe iz mješavine Četiriju Prvih Kvaliteta, budući da iz nje – kao iz kakva neizmjerne spremišta – proizlaze *ingenia* ljudi, životinja i naroda (*stirpium*), isto tako i različnost običaja i znanosti, na koje nailazimo u ovom teatru svijeta.¹⁴

Tim je načinom biskup-filozof postavio shemu u koju može zgodno rasporediti sve znanje svoga doba i unijeti izvore svake vrste. Kako biste stekli predodžbu o tom mnoštvu izvora, navodim neke autore koji se kod njega javljaju: Alkindi, Agrippa von Nettesheim, Boethius, Girolamo Cardano, Nicolaus Cusanus, Jean Fernel, Petrus Fonseca, Girolamo Fracastoro, Hermes Trismegistos, Giovanni Pico della Mirandola, Julius Caesar Scaliger, Seneca,

⁹ *Anatomia*, v. 1. glava.

¹⁰ *Anatomia*, v. 3. glava, str. 399.

¹¹ Npr. str. 457: Et hinc illa ex Sesquitertio Siccitatis gradu grammaticam procreat.

¹² *Anatomia*, v. 1., čl. 2., str. 34.

¹³ *Anatomia*, v. 1., čl. 6., str. 57.

¹⁴ *Anatomia*, v. 1., čl. 4., str. 42.

Franciscus Toletus, Jacopo Zabarella. Naravno, ne treba pretpostaviti da ih je sve čitao u originalu, jer se pri školovanju prakticalo, također i u isusovačkom kolegiju u Grazu, priložiti svezak s izvacima, isto tako, rabiti izvore iz druge i treće ruke, ako odgovaraju argumentu. Mnoštvo citata ili citiranih autoriteta spadalo je u znanstveni stil, kao danas bilješke.¹⁵

Izvor koji je Zara nedvojbeno rabio jest Marsilio Ficino. Jasno je da se služio njegovim prijevodom Platona – tako u vezi s prirodnim, ljudskim i božanskim podrijetlom duha upućuje na Platonovu *Državu*, ujedno i na Ficinov komentar uz nju.¹⁶ Poznat mu je i njegov komentar Plotina.¹⁷ Budući da predlaže jednu naturalističku interpretaciju ljudskoga razuma, među najčešće je citiranim izvorima iz korpusa Ficinovih spisa prva knjiga *De vita*, tj. *de sanitate tuenda*, u kojoj Ficino nudi jednu dijetetiku duhovnoga rada. On preuzima shvaćanje da duh biva određen i fizičkom prehranom, pri čemu – ne navodeći izvor – citira Ficinov propis da treba dvaput dnevno uzimati laku hranu.¹⁸ Kako bi potkrijepio tvrdnju da imaginativna duhovna sposobnost i seksualna sposobnost rađanja idu jedna s drugom, citira Zara komentar isusovca Benedikta Pereriusa uz Knjigu postanka skupa s Ficinovom *Platonskom teologijom*.¹⁹ Jer je Ficino emotivnu ljubav, radost, strah i bol izveo, zapravo, iz djelatnosti fantazije, dakle iz duše. Jer u njegovu neoplatoničkom modelu svi stupnjevi duhovno-duševnoga prelaze jedan u drugi do u tjelesnost. Njegova se teorija ljubavi i strasti (*furor*) tiče kako napredovanja duše prema Bogu tako i sjetilnosti.²⁰ Ficinova je *De vita*, ovaj put treća knjiga, također Zarin izvor za nauk o talismanima.²¹ Nasuprot svojevrijedno postavljenim figurama, kakve nudi Paracelsus, postavlja on figuru križa, koja – kaže Ficino – još u antici biva povezana s moći zvijezda, dakle s najvišom moći i silama te duhovima planeta.

No uz te renesansnofilozofske izvore nalazimo i skolastičko-aristotelovske izvore, koje je Zara proučavao vjerojatno tijekom studija u Grazu. To se da lijepo očitati iz rasprave koju je Zara objavio za promociju. Kako je

¹⁵ Anthony Grafton, *Die tragischen Ursprünge der deutschen Fußnote*, Berlin, 1995 (*The footnote – a curious history*, Cambridge, Mass., 1997).

¹⁶ *Anatomia*, v. 1., čl. 2., str. 36. Isto tako upućuje on i na Ficinov komentar *Zakona (Anatomia*, v. 2., čl. 7., str. 225).

¹⁷ O koristi geometrije pri upravljanju državom usp. u Plotina, *Eneade*, 3, 3 (*Anatomia*, v. 2., čl. 9., str. 244).

¹⁸ *Anatomia*, v. 1., čl. 6., str. 61.

¹⁹ *Anatomia*, v. glava 2., str. 149.

²⁰ Marsilio Ficino, *Über die Liebe oder Platons Gastmahl*, lat.-njem., preveo Karl Paul Hasse, uredio Paul Richard Blum, Hamburg, 1984, osobito zadnji govor i uvod.

²¹ *Anatomia*, v. 2., čl. 2., str. 168; odnosno Marsilio Ficino, *De vita III, Opera*, 556.

poznato, teze takvih rasprava potječu od profesora te bivaju zato i ubrojene među njegova djela. Student bi ih sastavljao iz svojih bilježaka s predavanja te bi ih davao predsjedavajućem (*praeses*) diskusije na odobrenje. Kako je spomenuto, nije sasvim jasno je li Zara studirao metafiziku kod patra Pázmánya ili kod patra Laeliusa. Ali je Pázmány bio *praeses*. Bilo da je, dakle, Zara izložio Pázmányeve ili pak Laeliusove teze, u svakom ih je slučaju moguće naći ponovljene u *Anatomia*, gdje npr. stoji:

Ac cum Philosophia in id incumbat, ut rerum varietate mentem perficiat, fit, ut quidquid sub Reale Ens, cuius proprie est Veritas, cadit, id ipsius obiectum sit.²²

To odgovara prvoj tezi iz 1598. g.:

Metaphysicae obiectum praestantissimum Ens quatenus Ens nostra sententia veras habet, realesque Passiones, quae nihil aliud sunt formaliter quam rationes quaedam ex ipso ente originem ducentes (...)²³

Upadno je da Zara definiciju metafizike, naučenu na sveučilištu, proširuje na definiciju filozofije uopće. Jer je u pravilu filozofija u školama bivala definirana s osloncem na fiziku, kao znanost o uzrocima, a ne kao znanost o biću. Tako tu biva u njegovoj samosvojnoj *Anatomia* primjetan utjecaj neoplatonizma, koji ne pravi nikakav zbiljski lom između istraživanja uzroka sjetilnoga svijeta i istraživanja univerzalnih načela bitka i istine po sebi. Usporedba odsječka o intelektu, koji – kako je spomenuto – uključuje središnje područje školske filozofije, ne pokazuje izravnih citata iz Pázmányevih filozofskih knjiga, koliko su poznate, ali izloženi nauk, skupa s navedenim izvorima, velikim dijelom odgovara Pázmányevoj filozofiji. Recimo, u logici – njezin predmet biva definiran kao ispravnost u djelatnosti razuma, ona pak biva odvojena od drugih definicija logike. Tome, dakako, uzrok može biti i to da se Laeliusov i Pázmányev tečaj filozofije nisu bitno razlikovali jedan od drugoga – što bi moglo biti istina, jer je jedinstvo doktrine bilo najviša zapovijed isusovačke filozofije.²⁴

Ako se i čini da je temeljno načelo enciklopedije jednostavno i jasno, ipak se moramo pitati kako je moguće s punom ozbiljnošću i znanstvenom zahtjevnosću povezati jednu s drugom tako mnogo teorija i sustava. Alkemija i

²² Zara 1615: odsječak 3, čl. 3., str. 419. NB: ta se definicija tiče filozofije, objekt metafizike biva tako definiran sukladno tome, str. 429: »Ens, ut Ens est Reale, quo suo amplexu finitum, et infinitum, substantiam, et accidens, creaturas, Deum, et angelos contineat, ut lumine naturali, et philosophico ratiocinio cognosci possunt.« Slijedi iscrpan nauk o anđelima.

²³ Péter Pázmány, *Theses philosophicae de vario ac multiplici ente philosophico*, Graz, 1598, A3. Teze su razdijeljene ovako: De ente metaphysico, de ente physico, de ente mathematico, de ente morali, de ente logico.

²⁴ Usp. Paul Richard Blum, *Philosophenphilosophie und Schulphilosophie. Typen des Philosophierens in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1998.

magija, neoplatonizam i aristotelovska logika, astrologija i biblijska teologija, Galenova i Paracelsusova medicina iz perspektive historičara znanosti upravo su različite i u pojedinim svojim naucima nespojive. Zar je neka empiristička, senzualistička teorija prirode uopće spojiva s kakvom galenovskom fiziologijom kvaliteta? Je li posrijedi kakav znanstveni sustav kao cjelina? Kao što često biva, ključ odgovora leži u sâmu pitanju: što je ta sjedinjujuća nit Zarine enciklopedije? Zara je tipičan nasljednik renesansne filozofije u tome što vjeruje da je moguće utvrditi univerzalan nauk znanosti uopće. Dijelom je on to naučio kod isusovaca u Grazu, ali se u načelu udaljuje od njih. Isusovačka školska filozofija tendira od 16. stoljeća naovamo usredotočiti se na logiku, fiziku i metafiziku. Sve što seže preko toga leži s onu stranu škole i biva predmetom specijalista. Primjera radi, i Athanasius Kircher bio je enciklopedist,²⁵ on je istraživao sasvim nove ili najmodernije teme, poput nastanka Zemlje ili egipatskih hijeroglifa. Ali nije bio školski filozof, kao što npr. ni izdanje Euklida, što ga je priredio Christoph Clavius, nije bilo matematička knjiga za studente.

Prirodoslovni interes npr. javlja se u pretpostavljenog Zarinog učitelja Pázmánya tek u nekoliko bilježaka o Dunavu i Nilu, a na primjeru njegova tečaja fizike može se vidjeti kako jedan isusovački profesor postupa s opsežnim obrazovnim dobrom.²⁶ Noviji autori – poput Cardana i Zabarelle – bivaju citirani, ali samo da bi se na njima profilirala pozitivna školska doktrina. Kopernik je bitan da bi se razjasnilo pitanje o materiji neba, ali ti razni nauci ne bivaju integrirani, nego prerađeni, a ono što je neupotrebljivo biva isključeno. Prema tome, Zara je u Grazu, doduše, mogao upoznati širok spektar filozofskih, teoloških, empirijskih i inih nauka, ali ne i enciklopedijski obuhvat, zahtjev protuslovnoga. To dolazi iz jedne druge tradicije, naime iz sinkretizma Firentinčeva platonizma. Kako su već utvrdili D. P. Walker i drugi, filozofija Marsilija Ficina nije tek neki čisti platonizam, niti on prednjači u recepciji neoplatonizma tek selektivno, kao što je u svojim istraživanjima Ficina pokazao Michael J. B. Allen, nego on sâm već amalgamira heterogene teorije, što do vrhunca biva dovedeno zacijelo u Giovannija Pica.²⁷

Temelj je renesansnoga sinkretizma filozofija Jednoga. Ako sve što jest potječe od nekog jednoga, onda doduše nije sve isto (opasnost koju ipak treba i izrijeckom odbaciti), nego je neko jedinstvo. To vrijedi i za teorije. Ne može

²⁵ Thomas Leinkauf, *Mundus combinatus. Studien zur Struktur der barocken Universalwissenschaft am Beispiel von Athanasius Kircher SJ (1602–1680)*, Berlin, 1993.

²⁶ *Petri Cardinalis Pázmány Opera omnia. Series latina*, ur. Königliche Ungarische Universität, 6 sv., Budimpešta, 1894.–1904., sv. 1: *Dialectica*, 1894., sv. 2: *Physica*, 1895., sv. 3: *Tractatus in libros de coelo, de generatione et corruptione atque in libros meteorum*, 1897., recensuit Stephanus Bogdár; usp. Blum, Pázmány.

²⁷ Usp. Paul Richard Blum, *Theoriensynkretismus: Bemerkungen zum Hermetismus bei Giordano Bruno*, u: *Wolfenbütteler Renaissance Mitteilungen* 21 (1997), 101–110, s potrebnom literaturom.

se, naime, razlikovati između neke teorije, nekog svjetonazora, na jednoj strani, i metafizičke realnosti. Tu je privilegiju izborila za sebe tek transcendentna filozofija, koja je zato morala proći dubine senzualizma i empirizma. Teorija, pa tako i teorija prirode, dapače potonja čak sasvim osobito, mora opisati realnost, tako da tim načinom biva i sama nekom realnošću. Ako se ta teorija temelji na nekoj metafizici duha, onda taj duh vlada ne samo realnošću nego i organom mišljenja, racionalnom dušom. Kako za Ficina tako i za Pica glavna se zadaća čovjekove duše sastoji u tome da se uspne do Boga kao zbiljskog počela svega i da tim načinom postane sve što je to počelo stvorilo. Filozofija je, dakle, izjednačivanje s Božjom stvaralačkom snagom; s moralnog aspekta filozofija polučuje spas duše. To je polazna točka s koje Ficino uzmaže teoriju ljubavi odvesti u najviše metafizičke i teoretske spekulacije, ali i u religioznu praksu te fiziologiju erotike. S istog se temelja on, prije svega u *De vita*, približava i astrologiji te magiji, jer i one iskorištavaju, na tehničkoj razini, djelatnu snagu duhovnoga. One su se – kako je pokazao Pico – teškom mukom odvojile od čarobnjaštva. Ali ne zato što su imale posla sa spiritualnim silama, nego kako bi bile sigurne da nisu posrijedi zlodusi (demoni).

Budući da je, dakle, i čovjekovo mišljenje izraz djelovanja tog jednog duha, u načelu ne može biti bitno pogrešnoga mišljenja. Konkurirajuće teorije, kao npr. atomizam i aristotelovski nauk o supstanciji, samo su različiti aspekti toga jednoga mišljenja, koji izražavaju istinu u različitim stupnjevima. Takav je stav prema filozofskim strujama moguće razabrati najbolje na izvorima kojima se služe Ficino i Pico. Agrippa von Nettesheim, koji je te izvore sabrao u svome priručniku za 'okultnu filozofiju',²⁸ ujedno je time sastavio i udžbenik ovih znanosti koje počivaju na načelu praktične primjene duhovnih sila. U svojoj polemici protiv ništavnosti znanosti pokazao je on i njihove granice: narušavanjem relacije između čovjeka i najvišega djelatnoga načela gube sve te znanosti smisao i bivaju narušene, prvo po čovjekovoj grešnosti, drugo po znanstveno neopisivu, ali i neosporivu čudu otkupljenja. Na pragu reformacije Agrippa štovanjem Krista nadilazi sve znanosti. To, međutim, nije bio Zarin problem. Zara, naprotiv, nastoji temeljno znanstveno načelo jedinstva sviju znanosti naći pomoću neke jedinstvene sile u nekoj unutarstvjskoj, empirijskoj polaznoj točki. To je za nj *ingenium*, shvaćen kao produkt mozga i primarnih kvaliteta.

Tim su putem išli i drugi mislioci, prije njega. Girolamo Fracastoro pokušao je isto s pomoću simpatije i antipatije kao unutarstvjskih sila po kojima se da objasniti sve, pa i duša. Bernardino Telesio poseže za predsokratiskim kvalitetama toploga i hladnoga. Girolamo Cardano služio se šifrom 'suptilitet', kako bi našao neko kvaziempirijsko jedinstvo svijeta. Kritika je iz

²⁸ Wolf-Dietrich Müller-Jahncke, *Agrippa von Nettesheim*, u: *Philosophen der Renaissance*, ur. Paul Richard Blum, Darmstadt (u tisku).

aristotelovske perspektive pokazala jasno po Scaligeru tu Cardanovu univerzalno-realističnu poticajnost. Nije posrijedi teorija koja bi svoju koherenciju sadržavala u suglasju pojmova, nego teorija koja uključuje sâm pojam realnosti. Renesansna filozofija prirode ne pita *kako to objasniti*, nego *što je to*. Moderno govoreći, posao objašnjavanja pojmova nije počivao samo na njihovoj koherentnosti, na njihovoj neprotuslovnosti, nego na samim pojmovima, ukoliko su sadržavali samu realnost i ukoliko su mogli biti verificirani svim empirijskim nalazima.

Da nam se upravo ta načela objašnjavanja, kao što su toplo i hladno, suptilitet ili simpatija, čine fantastičnima i neempirijskima, slijedi iz toga što je u sljedećem razdoblju, recimo u Bacona, taj zahtjev doista bio ispitan putem empirijskih nalaza, što je – slijedom toga – iskustvo u formi indukcije preuzelo vodstvo u oblikovanju teorija i što je, konačno, razvijena i prihvaćena metodologija i koncepcija specijalnih teorija, koja je oprečna renesansnofilozofskom zahtjevu.

Na koncu pak bivaju – u očekivanju da je nađen univerzalni ključ – napisane enciklopedije i razvijeni sustavi koji sadrže zbilju u cjelini i u sređenu obliku. Takva je jedna enciklopedija i Zarina *Anatomia*.

Paradoks takvih enciklopedija sastoji se svakako u univerzalnom zahtjevu i osobnom piščevu pristupu. Svaki filozof razdoblja enciklopedizma, a najslavniji je Descartes, nudi naime vlastitu sistematiku, Descartes dakle razliku između *res cogitans* i *res extensa*, iz koje izvodi načela fizike. I Zara naglašava da nudi samosvojan prikaz znanstvenog sistema. Piščeva osobnost stupa u prvi plan. On je sâm taj koji iznova raspoređuje znanosti, time pak i sav svijet. To ga dovodi u probleme legitimacije.

Na toj pozadini biva jasno zašto Zara u prvom odsječku, posvećenu dostojanstvu čovjeka, govori prije svega o svome dostojanstvu i o dostojanstvu svoga mecene, nadvojvode Ferdinanda. Ako različenost među ljudskim duhovima nastaje iz različenosti među prirodnim danostima, poput prehrane, geografije, utjecaja zvijezda, odgoja, ćudoređa i običaja, onda pisac mora svoj dignitet vezati uz osobne veze svoje familije s vladarskom kućom i uz povijesne zasluge obiju. Stoga Zarin uvod u Enciklopediju sadrži – više no puki panegirik meceni – sustavno obrazloženje Zarina prava na vlastitu filozofiju. Napadni naturalizam kombiniran s hvalom i taštinom doimlje se današnjem čitaocu smiješnim, možda čak i Zarinim suvremenicima, i očito mu nije donio trajnu slavu. No, prije svega, to načelo protuslovi univerzalnom zahtjevu protureformacijske teologije. U svojoj *Anatomia Ingeniorum* Zara je obećao i jednu *Anatomia rerum divinarum* – vjerojatno je shvatio da je takva anatomija faktički nemoguća.

SINKRETIZAM TEORIJA U ANTONIJA ZARA (1574–1621) ISTRANINA

Sažetak

Antonio Zara, čija familija potječe iz Zadra u Dalmaciji, rođen je 1574. u Akvileji, glavnom gradu Furlanije, gdje je njegov otac Orfej bio *capitaneus*; od 1601. do svoje smrti 1621. djelovao je kao biskup Pedene (Pibena, Pazina, Pisina, Mitterburga) u Istri. Za vrijeme te službe objavio je 1615. filozofsku enciklopediju pod naslovom *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, fiziologiju znanja i znanosti. U njoj uz renesansnofilozofske nalazimo i skolastičko-aristotelovske izvore, koje je Zara studirao kod isusovaca u Grazu. Iz mnoštva znanih mu teorija Zara bira jednu strogo naturalističku interpretaciju koja počiva na sustavu četiriju kvaliteta, iz kojih proizlaze *ingenia* ljudi, životinja i naroda (*stirpium*), isto tako i različitost običaja i znanosti. Paradoks takvih enciklopedija sastoji se u univerzalnom zahtjevu i osobnom piščevu pristupu.

THEORIENSYNKRETISMUS BEI ANTONIUS ZARA (1574–1621) AUS ISTRILIEN

Zusammenfassung

Antonius Zara, dessen Familie aus Zadar in Dalmatien stammt, wurde 1574 in Aquileia, der Hauptstadt von Friaul, wo sein Vater Orpheus *Capitaneus* war, geboren; er wirkte von 1601 bis zu seinem Tode 1621 als Bischof von Pedena (Piben, Pazin, Pisingo, Mitterburg) in Istrien. Während seiner Amtszeit veröffentlichte 1615 eine philosophische Enzyklopädie mit dem Titel: *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, eine Physiologie des Wissens und der Wissenschaften. Neben renaissancephilosophischen stehen scholastisch-aristotelische Quellen, die Zara bei Jesuiten in Graz studiert haben dürfte. Aus der Vielzahl der ihm bekannten Theorien wählt Zara eine streng naturalistische Interpretation aus, die auf dem System der Vier Qualitäten beruht, aus denen die *Ingenia* der Menschen, der Tiere und der Völker (*stirpium*) hervorgehen, desgleichen die Verschiedenheit der Gebräuche und der Wissenschaften. Das Paradoxe solcher Enzyklopädien besteht in dem universalen Anspruch und dem persönlichen Einsatz des Verfassers. So entsteht durch Theoriensynkretismus eine eigenwillige Philosophie.